

Марія Іванівна Замелюк,

кандидатка педагогічних наук,
старша викладачка кафедри теорії та методики
дошкільної освіти,
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської
обласної ради,
м. Луцьк, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-6352-7908>

УДК 371.056.264.4

DOI: [https://doi.org/10.63437/2309-3935-2025-1\(96\)-10](https://doi.org/10.63437/2309-3935-2025-1(96)-10)

КОНЦЕПЦІЯ Ф. ФРЕБЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗДО

Анотація.

У статті проаналізовано можливості впровадження «Дарів Фребеля» в освітній процес сучасного закладу дошкільної освіти. Розкрито сутність концепції Ф. Фребеля, зазначено, що «Дари Фребеля» є ефективним універсальним засобом для розвитку дітей дошкільного віку, зокрема і для дітей з особливими освітніми потребами. Система навчальних матеріалів, що створена німецьким педагогом Фрідріхом Фребелем, сприяє всебічному розвитку дитини через гру, дослідження та маніпуляції з предметами.

Ключові слова: «Дари Фребеля»; екологічне виховання; діти дошкільного віку; ігри; розвивальне середовище.

Сучасна система дошкільної освіти потребує педагогів, які не лише професійно та сумлінно виконують свою роботу, а й уміють прогнозувати, аналізувати та реалістично оцінювати власні можливості, не боятися пробувати нове та вміють вдало поєднувати класичні та інноваційні методи в освітньому процесі.

Варто зазначити, що різні аспекти дослідження цієї проблеми є об'єктами вивчення: *інновації в дошкільній освіті в контексті євроінтеграційних змін* (Л. Костик, С. Скворцова, В. Примакова, А. Шепель), *впровадження ідей Фребеля в організацію педагогічної взаємодії* (А. Горлова, А. Ковальчук, І. Луценко), *використання досвіду Фребеля в педагогіці для підвищення рівня мотивації дітей дошкільного віку* (Р. Бондаренко, А. Воляннюк, Ю. Демченко), *впровадження ідей Ф. Фребеля в системі інклюзивного та спеціального навчання* (Т. Гаврилюк, А. Макарова, О. Романович) тощо.

Ім'я видатного педагога Фрідріха Вільгельма Августа Фребеля є всесвітньо відомим, адже саме він заклав основи сучасної дошкільної освіти. Його ідея про те, що діти найкраще пізнають світ через гру, стала ключовою у вихованні дошкільнят. Заснувавши перший дитячий садок у Бад-Бланкенбурзі в 1840 р., він уперше системно застосував гру як основний метод навчання. Німецький педагог вперше започаткував спеціальне навчання вихователів для роботи з дітьми дошкільного віку, що стало основою сучасної про-

фесії педагога-дошкільника. Окрім того, Ф. Фребель є автором спеціальних навчальних матеріалів (набір геометричних форм, будівельних блоків, кульок, паличок), що допомагають дітям розвивати мислення, уяву, моторику, сенсорні навички тощо. Його методика мала революційний вплив на систему дошкільної освіти і не втратила актуальності в сучасних умовах сьогодення.

Прості, але красиві «Дари Фребеля» містять відповідь на багато проблем, з якими стикаються педагоги й сьогодні в роботі з дітьми. Талановитий педагог-новатор винайшов пальчикові ігри та розробив ігри в колі. Намір Фребеля полягав у тому, щоб діти вчилися гратися, що важливо для подальшого навчання. Причому діти отримували адресну підтримку. У цьому питанні вихователь покладався на участь батьків, щоб донести до них, серед іншого, важливість гри як провідної діяльності дитини. Щоб дійти цих висновків, Ф. Фребель спостерігав за дітьми та оцінював те, як діти навчаються та відкривають світ [1].

Впровадження цифровізації в заклади дошкільної освіти є важливим кроком у розвитку сучасного освітнього середовища. Проте насправді значущим, на нашу думку, є збереження основ педагогіки, закладених такими видатними діячами, як Фрідріх Фребель. Те, як діти вчать-ся, тобто як вони вчать-ся розуміти, завжди має певне відношення до роботи їхніми руками. Це ще одна причина, чому «Дари Фребеля» сьогодні актуальні як ніколи, адже ці речі захоплюють

дітей там, де їм справді подобається працювати. Сьогодні у нас в групових кімнатах ЗДО багато матеріалів. Іноді це сенсорне перевантаження, не лише в дитячій кімнаті, а і в ЗДО. Кімнати переповнені, а у дітей надто багато ігрових матеріалів. Ось чому важливо, щоб діти могли використовувати «Дари Фребеля»: щоб піти в тихий куточок і відпочити. За допомогою матеріалів вони могли відкривати прості речі та повторювати ці відкриття знову і знову.

Повторення є вкрай необхідним для дітей, адже вони вчаться лише тоді, коли роблять щось знову і знову, і для дітей набагато цікавіше проводити тривалий час, працюючи лише з декількома матеріалами. За часів Ф. Фребеля було дуже мало ігрового матеріалу, і йому, звісно, було легше. Діти грають не для того, щоб вчитися, а вчаться завдяки тому, що грають. У сучасному світі діти мають доступ до цифрових ігор і контенту в усе більш ранньому віці, світі, який також стає дедалі складнішим і стає більш віртуальним у багатьох сферах. На додаток до багатьох інших речей, з-поміж яких питання цифрової освіти як доданої вартості та ролі вихователя як супутника розвитку, розвиток особистості є пріоритетом усіх освітніх зусиль. Без спілкування немає освіти, а гра завжди вимагає спільності [4; 6].

Існує «великий репертуар», який можна використати за допомогою «дарів Фребеля». Діти досить активно використовують картки-шаблони і відтворюють їх. Але також є такі, які просто спустошують коробку і творчо створюють свої власні речі, які стають зрозумілими лише після подальшого навчання. Це не просто гра. Зокрема Ф. Фребель зазначає, що гра – це не гра. За цим стоїть серйозність і сенс.

У зв'язку з розвитком і прогресом людства, безумовно, немає однакових поглядів на виховання та освіту. Але сьогодні, у XXI столітті, доречно взяти на озброєння дидактичні ідеї Фребеля та спробувати їх продовжити.

Для Ф. Фребеля гра обдарованих дітей мала філософське підґрунтя. Він вважав, що через гру дитина розуміє єдність і різноманітність світу, його божественне походження і філософські закони світобудови. І м'яч, і куб, і циліндр були присутні в його іграх не самі по собі, а як певні символи, що зрозумілі дитині. Так, куля була символом «єдності в єдності», нескінченності та руху. Куб був символом незворушності, «єдності в різноманітності»: залежно від того, чи дивимося ми на вершини, чи на ребра, чи на грані, він постає перед нами в різних іпостасях. Циліндр поєднує в собі властивості куба і кулі: він стійкий, коли стоїть вертикально, і рухається і котиться, коли стоїть горизонтально [1].

У сучасній дошкільній педагогіці «дари Фребеля» розглядаються насамперед як матеріали

для розвитку розумових і творчих здібностей дітей. Особливе місце в системі Ф. Фребеля посідає дитяча художня діяльність: малювання, ліплення, аплікація, музика і поезія. Важливим принципом системи Фребеля є зв'язок дій і чуттєвих вражень зі словом. Саме через цей зв'язок зі словом дії та чуттєві враження дітей стають осмисленими та усвідомленими. У процесі гри з «дарами Фребеля» педагог демонструє дитині предмет, підкреслює фізичні характеристики предмета і можливі способи дії з ним, супроводжує демонстрацію спеціальним текстом (зазвичай віршем або піснею) [4].

За допомогою ігрових «дарів» (від трьох до шести) можна створити не лише форми життя, а й форми краси та знання. Щоб перенести освітні аспекти з часів Фребеля в XXI ст., діти можуть використовувати сучасні матеріали, щоб творчо доповнити іграшки.

Екологічне виховання та екологічне навчання включають зв'язок із такими багатьма сферами життя, як зустрічі з природою, здоров'я, збереження цінностей, дозвілля та споживчу поведінку.

Зокрема, для Фрідріха Фребеля природа мала особливе значення в освіті. Він вірив, що людина має бути в гармонії з природою, оскільки саме природа є головним джерелом розвитку і виховання. Він вважав, що природа має потрійне значення для розвитку людини:

– *природа як джерело навчання*: природа – це найкращий вчитель. Через взаємодію з природними явищами діти можуть зрозуміти основи закономірностей життя, пізнати світи природних форм, кольорів, звуків, текстур. Через спостереження за природою діти вчаться розуміти взаємозв'язки та цикли навколишнього світу;

– *природа як зразок для розвитку внутрішнього світу людини*: природа є відображенням космічних законів, а людина має навчитися розуміти її ритми та структуру, що дозволяє їй гармонійно розвиватися, знаходячи внутрішній баланс між розумом, почуттями і діями;

– *природа як середовище для самовираження та творчості*: діти мають активно взаємодіяти з природними матеріалами – камінням, деревом, водою, землею – через гру та практичні заняття, що дає змогу розвивати їхню уяву і творчий потенціал [5].

Таким чином, його методика акцентувала на тому, щоб дитина через активне спостереження і взаємодію з природою могла розвивати свої фізичні, інтелектуальні та емоційні здібності в гармонії з навколишнім світом.

Усі три аспекти враховуються в дитячому садку Ф. Фребеля в дружній до дитини спосіб і перебування на природі, спостереження за нею та її дослідження стали можливими. Життя в природі та з природою чітко приписане людям. Діти мають проводити багато часу на природі та

в саду, що належить дитячому садку. Щоденний час у саду надає дітям можливість розвинути вдячність і навчитися дбайливо поводитися з рослинами і тваринами. Через зміну погоди наукові факти та явища стають видимими цілком автоматично. Вони вирішуються педагогічно значущим способом і ставляться дружно до дитини.

На думку Ф. Фребеля, природу варто розглядати як співвихователя. Особливо це помітно завдяки: свідомому догляду за садом; щотижневому дню у лісі, де діти отримують можливість відчутти та дослідити природу в усіх її аспектах упродовж цілого року. Діти можуть вільно грати з уявою або брати участь у підготовлених пропозиціях, орієнтованих на природу. Вони невимушено отримують знання про довкілля, природу, про флору і фауну, завдяки чому здатні задати відповідні ігрові імпульси, пов'язані з навколишнім середовищем. Головна увага приділяється вихованню самостійності дітей та особистої відповідальності.

У повсякденному житті ЗДО щоденне екологічне виховання зокрема відбувається через свідомість та економне, бережливе використання ресурсів, екологічно чисті високоякісні ігрові матеріали, переробку відходів і скла та шляхом свідомого використання продуктів харчування. Вільно обрана поведінка дитини не має винагороджуватися похвалою з боку дорослих, що забезпечує самовизначену свободу і досвід відповідальності.

Попри те, що концепція Ф. Фребеля була розроблена понад століття тому, його «дари» залишаються актуальними і сьогодні:

– *розвиток дрібної моторики* (гра з «дарями» сприяє розвитку дрібних м'язів руки, що важливо для подальшого навчання письма й малювання);

– *формування математичних уявлень* (діти вчать порівнювати розміри, форми, об'єми, що є основою для розвитку математичних понять);

– *розвиток просторового мислення* (конструювання з «дарів» допомагає дітям освоювати просторові відношення, розвивати уяву);

– *творчий розвиток* («дари» стимулюють творчі здібності дітей, допомагаючи їм створювати власні унікальні конструкції);

– *підготовка до школи* (заняття з «дарями» сприяють розвитку таких якостей, як уважність, посидючість, логічне мислення, що необхідні для успішного навчання в школі).

Як використовувати «дари Фребеля» в сучасному ЗДО?

Зокрема «дари Фребеля» можуть бути включені в різні види діяльності: ігри, заняття з математики, конструювання, образотворчу діяльність тощо (рис. 1).

Рис. 1. Творче використання «дарів Фребеля» (фото автора)

Кожна дитина може працювати з «дарями» самостійно, обираючи завдання відповідно до власних інтересів і можливостей. Спільні ігри з «дарями» сприяють розвитку комунікативних навичок і вмінню співпрацювати. Також їх можна поєднувати з іншими дидактичними матеріалами, природними матеріалами, що робить заняття більш цікавими і різноманітними.

Сьогодні «дари Фребеля» набувають нового звучання. Сучасні педагоги розробляють нові методики використання цих матеріалів, створюють різноманітні дидактичні ігри та вправи. Завдяки цьому «дари» стають ще більш ефективним інструментом для розвитку дітей (табл. 1).

Таблиця 1

Використання «дарів Фребеля» в роботі з дітьми

Вік дитини	Діяльність	Інтерпретація
2–3 роки	Сортування за кольором	Пропонуємо дитині кошики різного кольору і просимо розкласти м'ячі відповідно до кольору
	Будівництво вежі	З м'ячів можна будувати вежі, розбирати і знову будувати
	Чуттєве пізнання	Досліджувати поверхню м'ячів, порівнювати їх за розміром і вагою
4–5 років	Конструювання	З кубиків та інших елементів «дарів» можна будувати різноманітні споруди: будинки, вежі, мости
	Створення візерунків	Викладати з плоских фігур різноманітні візерунки, орнаменти
	Математичні завдання	Порівнювати за розміром, рахувати кількість елементів
5–6 років	Створення абстрактних композицій	Складати з «дарів» різноманітні композиції, які відображають уяву дитини
	Розв'язання логічних задач	Складати пазли з геометричних фігур, шукати відмінності
	Моделювання предметів	Спробувати зобразити знайомі предмети за допомогою «дарів»

Отже, використання «дарів Фребеля» та створення розвивального середовища – це надзвичайно цікавий і актуальний напрям у роботі з сучасними дітьми раннього та дошкільного віку (рис. 2).

Розвиток сенсорики	Дослідження текстури: порівняння гладкої поверхні кулі та шорсткої поверхні кубика. Розпізнавання форм: сортування фігур за формою (круг, квадрат, трикутник). Визначення розміру: порівняння об'ємів різних геометричних тіл. Створення композицій: викладання мозаїки з плоских фігур.
Розвиток логічного мислення	Класифікація: сортування «дарів» за різними ознаками (колір, розмір, форма). Серіація: викладання фігур у певній послідовності (за розміром, кольором). Розв'язання логічних задач: складання пазлів, побудова конструкцій за зразком.
Розвиток просторового мислення	Конструювання: будівляння будівель, мостів, веж з різних геометричних тіл. Орієнтація в просторі: розміщення фігур у просторі відповідно до заданих умов.
Розвиток творчості	Створення вільних композицій: дитина створює щось своє, використовуючи «дари». Розвиток сюжетно-рольової гри: «дари» як елементи гри (наприклад, кубик може стати будинком, а циліндр – баштою).

Рис. 2. Використання «дарів» для розвитку різних навичок у дітей

«Дари Фребеля» постають як універсальний інструмент для розвитку дітей, який можна адаптувати для дітей з особливими освітніми потребами, а також та для розвитку конкретних навичок [3, с. 94].

Давайте розглянемо декілька прикладів:

– діти з аутизмом: «дари» можуть допомогти розвинути дрібну моторику, зорову концентрацію та соціальні навички. Наприклад, можна використовувати їх для створення простих пазлів, сортування за кольором або формою;

– діти з порушеннями мовлення: «дари» можуть бути використані для розвитку артикуляційної моторики та лексики. Наприклад, під час гри можна називати форми, кольори і розміри предметів;

– діти з порушеннями зору: використання «дарів» із різною текстурою, контрастними кольорами;

– діти з порушеннями слуху: супровід дій мімікою, жестами, використанням візуальних підказок;

– діти з гіперактивністю: монотонні дії з «дарами» допомагають розвивати концентрацію уваги та спокій. Наприклад, викладання візерунків або будівництво веж [3, с. 100];

– розвиток мови: під час гри можна називати кольори, форми, розміри предметів, що збагачує словниковий запас дитини; описувати свої творіння, розповідати історії, пов'язані з ними;

– математичні навички: рахування елементів, порівняння за розміром, формування математичних понять;

– творчість: створення вільних композицій, моделювання предметів;

– логічне мислення: розв'язання логічних задач, класифікація предметів.

У системі Ф. Фребеля важливе значення надавалося власній активності дітей та організації їхньої

самостійної роботи. Зокрема він вважав, що діти дошкільного віку найкраще навчаються в процесі практичної діяльності в ігровій формі (рис. 3).

Рис. 3. Ідеї використання «дарів Фребеля» (фото автора)

Так, Ф. Фребель особливу увагу приділяв іграм. Окрім ігор, дошкільнята малювали, ліпили, займалися різними ремеслами, робили аплікації, слухали музику та вірші, вишивали, наслідували моделі, виготовляли фігури з металевих кілець і прутів, займалися архітектурою. На всіх заняттях дія і мова поєднувалися, що було обов'язковою умовою. Мова дозволяла дітям зрозуміти і закріпити свій досвід. Наприклад, демонструючи предмет, вихователь завжди називав і характеризував сам предмет, а також вказував і називав можливі способи дії [2]. З деталей цих перших дидактичних конструкторів для дітей Фрідріх Фребель розробив так звані *форми життя*, з яких можна було будувати будівлі, мости, вежі, меблі, транспорт тощо.

Система Фребеля передбачає активну участь дорослих у дитячій діяльності. Давання та отримання «подарунків», демонстрація того, як із ними діяти, віршички та пісеньки – усе це йде від вихователя.

Таким чином, «дари Фребеля» – це універсальний інструмент, який може бути адаптований для роботи з дітьми різного віку і з особливими освітніми потребами. Причому творчий підхід педагога та врахування неповторної індивідуальності кожної дитини є головними факторами в роботі з дітьми дошкільного віку. Використання «дарів Фребеля» – це не просто гра, а цілеспрямована педагогічна діяльність, яка сприяє всебічному розвитку дитини. Завдяки простим, але ефективним матеріалам, ми можемо допомогти дітям пізнавати світ, розвивати уяву, логічне мислення та творчі здібності.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальшого вивчення потребують аспекти розвитку дитини через безпосередній контакт із природою.

Використані літературні джерела

1. Іванюк Г. Ідеї діяльнісного підходу Ф. Фребеля в українському дошкільлі: від минулого до сьогодення /

Г. Іванюк, А. Січкач // Молодий вчений. – 2018. – № 7 (59), липень. – С. 101–105.

2. Інтегрування педагогічних ідей Фрідріха Фребеля: від класики до інновації. Методичні аспекти підготовки фахівців дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. / уклад. Н. Іванова, С. Боярчук, А. Бубін, М. Замелюк, С. Мілішчук, Д. Стасюк, А. Циплюк. – Луцьк, 2020. – 162 с.

3. Фребелівська педагогіка в сучасній освіті: вимоги, тренди, перспективи: збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (Івано-Франківськ, 20–21 квітня 2023) / за заг. ред. Л. Петухової, Н. Воропай, О. Анісімової, І. Гриценко, А. Воляннюк. – Івано-Франківськ, 2023. – 157 с.

4. Koutsoupidou T. Musical Play in Early Years Education: Towards a Model of Autonomy through Adult Support / T. Koutsoupidou. – 2015. – URL: <https://www.froebel.org.uk/researchlibrary-old/musical-play-in-early-years-education/>

5. Family Lives Singing With Your Baby. A project funded by the Froebel Trust. – 2019. – URL: <https://www.familylives.org.uk/advice/early-yearsdevelopment/singing-with-your-baby/introduction-to-singing-with-your-baby/>.

6. Werth L. Froebel's contributions to early childhood pedagogy / In Bruce, T., Elfer, P., Powell S. and Werth L. The Routledge International Handbook of Froebel and Early Childhood Practice. – London : Routledge, 2018. – 370 p.

References

1. Ivaniuk, H., & Sichkar, A. (2018). Idei diialnisnoho pidkholdu F. Frebelia v ukrainskomu doshkilli: vid mynuloho do sohodennia [Ideas of an active approach to F. Froebel in Ukrainian preschool]. *Molodyi vchenyi – Young people*. No. 7 (59). P. 101–105. [in Ukrainian].

2. Ivanova, N., Boiarchuk, S., Bubin, A., Zameliuk, M., Milishchuk, S., Stasiuk, D., & Tsypluk, A. (2020). Intehruvannia pedahohichnykh idei Fridrikha Frebelia: vid klasyky do innovatsii Metodychni aspekty pidhotovky fakhivtsiv doshkilnoi osvity [Integration of the pedagogical ideas of Friedrich Froebel: from classics to innovation. Methodological aspects of training preschool teachers]. Lutsk. 162 p. [in Ukrainian].

3. Petukhovoї, L., Voropai, N., Anisimovoї, O., Hrytsenko, I., & Volianiuk, A. (Eds.). (2023). Frebelivska pedahohika v suchasniї osviti: vymohy, trendy, perspektyvy [Frebelian pedagogy in current coverage: benefits, trends, prospects]: collection of materials from the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (20–21 kvitnia 2023). Ivano-Frankivsk. 157 p. [in Ukrainian].

4. Koutsoupidou, T. (2015). Musical Play in Early Years Education: Towards a Model of Autonomy through Adult Support. Retrieved from: <https://www.froebel.org.uk/researchlibrary-old/musical-play-in-early-years-education/>.

5. Family Lives (2019). Singing With Your Baby. A project funded by the Froebel Trust. Retrieved from: <https://www.familylives.org.uk/advice/early-years development/singing-with-your-baby/introduction -to-singing-with-your-baby/>.

6. Werth, L.; Bruce, T., Elfer, P., & Powell, S. (2018). Froebel's contributions to early childhood pedagogy. *The Routledge International Handbook of Froebel and Early Childhood Practice*. London. Routledge. 370 p.

Zameliuk Mariia, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Theory and Methods of Preschool Education, “Lutsk Pedagogical College”, Lutsk, Ukraine

F. FROEBEL'S CONCEPT IN THE CONTEXT OF THE PRACTICES OF THE MODERN EDUCATIONAL SPASE OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

Summary.

The educational environment is designed to create conditions for: the formation of a common culture, including aspects of spiritual and moral development; the development of physical, intellectual, and personal qualities; the establishment of prerequisites for educational activity; the promotion of social success; the preservation and strengthening of preschool children's physical and psychological health; and the correction of deficiencies in their physical and mental development.

The purpose of our study is to substantiate the psychological and pedagogical aspects of F. Froebel's concept of “gifts”.

Methods for analyzing research on the domestic experience of preschool children's play activities and substantiating the need to use Froebel's “gifts” to enhance work with preschoolers.

The play set Froebel's Gifts can be used for children of early and preschool age in various areas: environmental education, fine motor skill development, the formation of mathematical concepts, spatial thinking, creative development, and school readiness.

F. Froebel designed a system of six well-known “gifts” for play, which aimed not only at the sensory and motor development of the child but also at fostering comprehensive growth. These gifts formed the basis for a structured system of activities in preschool educational institutions, aimed at nurturing children's creative potential.

Due to the variety of geometric shapes, these play modules contribute to the development of children's creativity, provide an understanding of wholes and geometric forms, and support construction skills.

Froebel proposed various productive activities using these cubes, such as creating patterns, depicting objects, and constructing structures. When transforming the cubes without breaking the original combination but instead altering their position, a new object or pattern emerges.

Thus, Froebel's Gifts is a system that allows for flexible play, adapting to the child's desires and abilities. This article explores Froebel's Gifts as a universal tool for child development, which can be adapted for children with special educational needs and for cultivating specific skills.

Keywords: “Froebel's Gifts”; environmental education; preschool children; games; developmental environment.